

vek vonatkozó részét (51. o.), de érthetetlen, hogy azt miért nem nevezi meg, s miért sejteti egy „13. századi párizsi kézirat”-nak. Itt jegyezzük meg az idézethez, hogy Misericordia-vasárnap a Húsvét utáni második és nem az első. Zaliz helynévénél pedig a Bihar megyei Szalacsra is szoktunk hivatkozni. Nyilvánvaló tollhiba, amikor a tatár kivonulás okát a szerző a tatár haditechnikában keresi. Végül a tatár benyomulás mértékének felmérésekor szerencsés lett volna utalni arra, hogy a muhi-csatavesztés ellenére sem szűnt meg a fegyveres ellenállás az országban, a várakban jelentős sikereket értek el, s már 1242-ben képes volt a magyar haderő felvenni a küzdelmet az osztrák határon. Szerencsés ötletnek tartjuk, hogy a tatár hadjárattal kapcsolatba hozható magyarok nevét kigyűjtötte a szerző. Valóban megérdemelnék a csatában elhunytak, illetve résztvevők, hogy a csatatéren emlékhelyet kapjanak s ott időről időre megemlékezzenek róluk. Maga a lista azonban már pontosításra szorul, így nem találtuk az elhunytak között Sólom fia Pósa erdélyi vajdát, Tomaj Dénes nádort stb.

A kötetet záró bibliográfiát még jó néhány tétellel lehetne gazdagítani. Legyen elég, ha csak a Magyarország hadtörténetét, *Strakosch-Grassmann: Der Einfall der Mongolen c. könyvét, G. Köhler hadtörténetét, vagy a miskolci Csorba Csabának a türkevei múzeum*

emlékkönyvében megjelent tanulmányát hiányoljuk. Szokatlan, ha az összefoglalásról (summary) külön ejtünk szót, de megéri. Ez nyilvánvalóan nem a szerző, hanem a kiadó munkája. Sajnos primitív. Tévesen április 12-ére teszi a csatát, 11-e helyett, s Batu kánt a „mongol dinasztia vezérének” nevezi. Még kellemetlenebb, hogy mindezt ráadásul Fülöp Jimmy angolágával próbálták meg a külföldi olvasók számára is érthetővé tenni, soronként legalább egy nyelvtani s egy sajtóhibával. Néhányat mutatóba: Carpathian helyett Carpatian, that helyett thet, invade Hungary helyett invade in the Hungary, led helyett leadeð, surrounded helyett sorrounded, faithful helyett faitful, one and a half helyett one and half, staying helyett staving, these events took place... 750 years ago helyett were taken place stb. Néhány elválasztási jótanács: innumer-able, enorm-ous, encounter-ed.

Reméljük, hogy a szerző kötete, apró, de bántó szakmai hiányosságai ellenére is, eléri célját, s a múlt iránti lelkesedésnek újabb generációkat tud megnyerni, akik egyúttal a történelmi tanulságok levonására is képesek lesznek: „Legyen figyelmeztetés” — mint írja — „a 750. évforduló, az önhiittség, önzés, széthúzás, ellenségeskedés ellen”.

Veszprémy László

MARTIN GUDDAT

## KÜRASSIERE, DRAGONER, HUSAREN

### Die Kavallerie Friedrichs des Grossen

(Verlag E. S. Mittler und Sohn, Herford—Bonn, 1989. 99 o.)

A német szerző arra vállalkozott, hogy bemutassa a mai érdeklődőknek, miként sikerült Nagy Frigyesnek a XVIII. század derekán a lovas fegyvernem három csapatnemét alkotó vértészekből, dragonyosokból és huszárokból tiszteletet parancsoló és ütőképes haderőt kovácsolnia. Mindaddig a szakiro-

dalom inkább foglalkozott a porosz katonakirály gyalogságát alkotó flintásokkal és gránátosokkal. Ezért, és különösen a poroszországi huszárságra tekintettel, magyarként is érdeklődést kelthet az új szempontú megközelítés. A recenzens csak csatlakozhat az előszót megfogalmazó Günther Roth dan-

dártábornok véleményéhez, miszerint „az olvasó mintegy a lovas nyergéből fedezi fel azt a magával ragadó világot, amelyet trónörökösként és királyként Frigyes maga is meghatározóan formált”.

A szerzői bevezetőből azután valóban világossá válik, hogy Martin Guddat ugyan II. Frigyes 1740—1786 közti uralkodási idejét állította vizsgálódása középpontjába, azonban a jobb megértés kedvéért nem csupán az 1712-ben született uralkodó trónörökösi idejére, hanem még korábbra, a XVII. század második felére és a XVIII. század első évtizedeire is visszanyúlt a téma tárgyalásakor.

A mű világosan tagolt, három nagy részegységben a szervezeti fejlődést és a létszámviszonyokat, továbbá a béke-évekbeli életet, valamint a háborús szolgálatot tárgyalja. Az elemzést értékelő-kitekintő fejezet, valamint függelékben számos összeállítás zárja le.

Az első részben a szerző a lovasság erejének fokozatos növekedését és tagozódásának változásait mutatja be az 1640—1786 közti időszakban. Adatszerűen bizonyítja, hogy a lovas lövészek alkották a lovasság főerejét, mellettük kezdetben még lándzsások és vasasok, majd dragonyosok és huszárok szolgáltak nagyobb számban.

A XVIII. századi haderőből jól ismert három csapatnemmel részletesebben foglalkozik Martin Guddat. Bemutatja az ezredszervezés változásait, adatszerűen közölve mindent és külön szövege a legénységi, valamint a tiszti állományról.

A vértések és a dragonyosok fejlődéstörténetét ezúttal háttérbe szorítva, magyarként, elsődlegesen a huszársággal kapcsolatosan megfogalmazott állításokra fordítottunk nagy figyelmet. Őszinte örömmel tapasztaltuk, hogy a magyar eredetre mindenütt nagy hangsúlyt helyezett a szerző. Így már az 1721-ben megjelent első szervezetszerű huszárkötelésekkel kapcsolatosan így fogalmaz: „Rövid időn belül a porosz hadsereg számára von Wuthenow altábornagy a király megbízása alapján magyar önkéntesekből két századot állított fel.” (16. o.) Rendkívül örövendetes módon az olvasó azt is megtudja a folytatásból, hogy ezek a magyar önkéntesek miként kerültek a porosz haderőbe: „Különösen az osztrák megszállás és a kálvinistákat ért üldö-

zés újraéledése ellen irányuló Rákóczi-felkelés ösztönzött sok magyart arra, hogy annak 1711-ben bekövetkezett véres leverését követően külföldi szolgálatba álljon.” (16. o.) Ugyanígy hangsúlyozza a szerző, hogy 1730-ban a harmadik huszárszázad megszervezését is „toborzott magyarok” tették lehetővé (16. o.). A valódi csapatnemmé formálás során az 1740-es években sorra alakított kilenc valódi huszárezreddel kapcsolatosan is érvényesül ez a tényekhez ragaszkodó, a magyarok részvételét hangsúlyozó szemlélet. Sőt még a békeidővel kapcsolatosan is kiemelésre kerül, hogy „II. Frigyes az egy században alkalmazható honos legények számát harmincban szabta meg” (26. o.). Így bizonyára, immár német szerző által is kimutatottan, nem nagy a tévedés lehetősége, ha újólag hangsúlyozzuk, hogy az osztrák örökösödési háború idején a mintegy tízezer főnyi porosz huszárság nagy része magyarokból állt.

A második rész a „Szolgálat békében” címet viseli. A szerző e helyen elősők a lovas- és ló kiképzést részletezi, miközben hangsúlyozza, hogy minden lovas fegyvernembeli porosz harcos először gyalogos kiképzésben részesült. Ezt követően a különböző csapatnemek szerint a lovas öltözékét mutatja be. Eközben megállapítja: „a sarkantűk, amelyek a huszárt, mint olyant, azonnal felismerhetővé tették, a dolmány, a leffentyűs föveg, a színes csizma, a fonott öv és a sarkantű volt” (58. o.). Ugyanilyen részletességgel szól Martin Guddat a huszár megjelenésével kapcsolatosan külsejéről (60. o.), fegyverzetéről (61. o.), lováról (63. o.). Bemutatja még e részben a lovasok ellátását és lovaik takarmányozását, elszállásolásukat, gyógyellátásukat; részletezi a zsoldfizetés, a szabadságolás, az előléptetés és az elbocsátás rendjét is.

A harmadik rész, logikusan, a „Szolgálat háborúban” címmel következik. Itt a szerző a menettel, a felvonulással, a felfejlődéssel, a csatával, a táborozással, a tábort ellátással és a tábort egészségügyvel kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik. E részben is számos alkalommal újra és újra visszaköszönnek a magyar vonatkozások.

Ezek részletezése helyett inkább azt emeljük ki ezúttal, hogy a nagyszámú függelékben név szerint is sok magyar

szerepel. Felismerésüket azonban az a sajnálatos körülmény nehezíti a nem szakértő olvasó számára, hogy a nevek a korabeli írásmóddal, így legtöbb esetben pontatlanul szerepelnek. Talán ezért sem érdektelen, ha felidézzük, hogy az 1. huszárezred élén 1747—1750 közt nemes Székely Mihály, a 3. élén 1773—1777 közt nemes Somogyi István, az 5. élén 1744—1762 közt a bárói méltóságra emelt Rüscht János Tivadar, a 6. élén 1757—1785 közt a nemességet elnyert Werner Pál, a 7. élén 1744—1746 közt nemes Győry Péter, végül a 8. élén nemes Halász Zsigmond ezredes állt. A lovastábornokok közt szerepel a fentiek közül Werner Pál altábornagy, Győry Péter, Rüscht János Tivadar, Székely Mihály, továbbá a korábban nem említett nemes Kőszeghy Károly vezérőrnagy. Tiszti, vagy különösen legénységi névsorok összeállítására a források nagy részének feltáratlansága miatt még mindig nem kerülhetett sor, pedig bizonyára még sokkal nagyobb arányban lennének köztük felfedezhetőek porosz szolgálatot vállalt magyarok.

Csak remélni lehet, hogy további jelentős alap kutatások elvégzését követően a szerző munkássága nem marad

folytatás nélkül. Ezt különösen a zárófejezet szemlélete, „a hadicsillogás és hadinyomorúság” példamutató felvilágosítása indokolná.

E műből ugyanis az világossá válik a mai olvasó előtt, miként vált Nagy Frigyes tudatos hadseregfejlesztése következtében a lovasság ütőképesebb, szövetséges és ellenséges hatalmak által egyaránt figyelembe veendő háborús eszközzé. A magyar olvasót azonban legalább ehhez hasonló mélységben foglalkoztatja a kérdés, milyen módon sikerült a nagyszámú magyar harcost betagolni a brandenburgi-porosz haderőbe, és ők hogyan adták át hadimesterségbeli tapasztalataikat a befogadó birodalomból származott és velük együtt beosztott bajtársaiknak. Martin Guddat példamutató forráskezelése és módszertani megközelítése alapján, ebből tanulva és ezt követve, ezt talán magyar kutató fogja majd elvégezni.

Addig is ajánljuk a magyar olvasók figyelmébe ezt a szerény terjedelmű, de fontos feldolgozást, amely a sajátos magyar csapatnem, a huszárság európai térnyerésének egy fontos mozzanatát is az olvasó elé tárja.

Zachar József

## DICTIONNAIRE DES MARÉCHAUX DE FRANCE DU MOYEN AGE À NOS JOURS

Kiad.: Joseph Valynseele

(Librairie Academique Perrin, Paris, 1988. 479 o.)

A francia haderő legfelsőbb vezényletének megértése szempontjából fontos témához nyúlt *Joseph Valynseele*, amikor *Christoph Brun*, *Eric Jauffres*, *Cosette Millet-Bex* és *Jean Reveilliez*, valamint *Genevieve Maze-Sencier* közreműködésével összeállította Franciaország 1190—1984 között kinevezett 323 marsalljának betűrendes életrajzi katalógusát. Bevezetésül pedig arra vállalkozott, hogy elemző tanulmányban tekintse át a marsalli méltóság nyolc évszázados történetét.

A szerző ezúttal negyedízben nyúlt e

témához. Korábban önálló társadalomszociológiai-történelmi monográfiában dolgozta fel az Első Császárság, majd a Restauráció és a Júliusi Forradalom, végül III. Napóleon korának marsalljait. Ezúttal visszanyúlt a kezdetekig és eljutott napjainkig. Már a bevezetőben hangsúlyozza, hogy az Ancien Régime intézményrendszerének szerves részéről van szó, történelmi megközelítésre van szükség e téma tárgyalásakor.

E történelmi megközelítésben először a marsall szó etimológiájával foglalkozik, majd elemzi a Karoling- és Capet e